

RISEUP

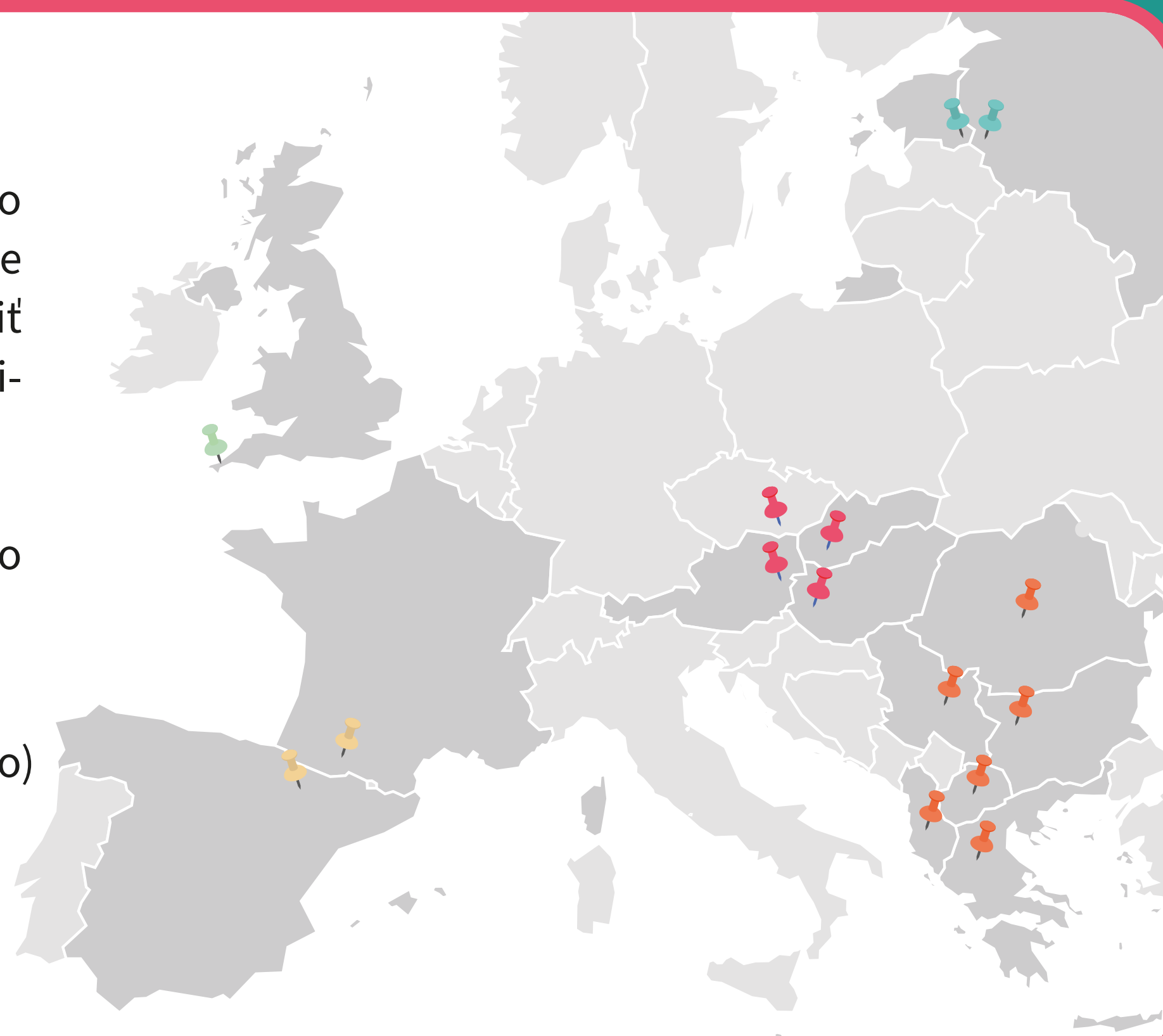
www.riseupproject.eu office@riseupproject.eu
riseup_eu riseup-he RISE UP @riseup-project

Čo je RISE UP?:

Európsky projekt RISE UP spája ľudí, ktorých jazyky nie sú veľké, ale majú veľké srdce. Tento projekt posilňuje malé jazykové komunity v celej Európe, prepája rečníkov, nové generácie používateľov a aktivistov, ktorí žijú a milujú svoj materinský jazyk. Spoločným cieľom je podeliť sa o skúsenosti, objaviť dobré nápady a navrhnúť šikovné pomôcky, napríklad modernú digitálnu sadu nástrojov.

RISE UP sa zameriava najmä na päť jazykových komunít, resp. jazykov, roztrúsených po rôznych častiach Európy:

- Aránsky (Španielsko, Francúzsko)
- Arumunský/Vlašský (Albánsko, Bulharsko, Grécko, Severné Macedónsko, Srbsko, Rumunsko)
- Burgenlandský chorvátsky (Rakúsko, Maďarsko, Slovensko, Česko)
- Kornský (Spojené kráľovstvo)
- Setský (Estónsko, Rusko)

About "Voices of Community":

V máji 2024 projekt RISE UP zorganizoval schodzu umelcov "Artistic Residency" v Barcelone. Umelci sa učili jeden od druhého, spolu tvorili. Pripravili piesne, básne a iné hlasové nahrávky vo všetkých piatich jazykoch.

Ak naskenujete QR kód na Profiloch jazykovej komunity, môžete počuť hlasy: Brett Hiiob (setský), Fiona O'Cleirigh (kornský), Mario Csenar (burgenlandský chorvátsky), Daniela Stoica (arumunský) a Marina Cuito spolu s Alidé Sans, ktoré navštívili umelcov (aránsky jazyk).

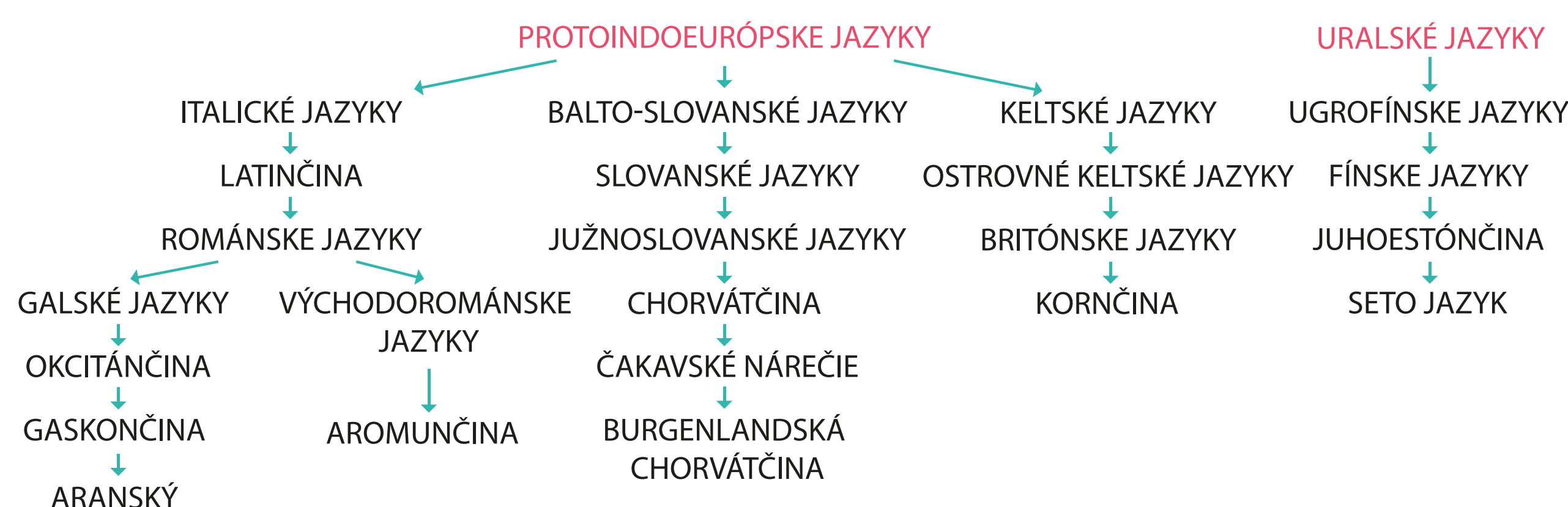

Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov (ECRMJ):

Rada Európy vysvetľuje: „Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov je dohovor o ochrane a podpore jazykov tradičných menšín. Štáty, ktoré chceli dať týmto jazykom priestor, prisľúbili, že umožnia ich používanie v školách, úradoch, súdoch, médiách, kultúre, hospodárstve aj spoločenskom živote - a dokonca aj v spolupráci cez hranice. Charta teda nejde len o ochranu menšín, ale krajiny musia aj aktívne podporovať tieto jazyky v praxi“.

Nie všetky krajiny, o ktorých čítate na týchto paneloch, chceli alebo mohli Chartu úplne prijať - niektoré ju podpísali, ale ešte neratifikovali, iné ani nepodpísali.

(<https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/>)

V tomto (neúplnom) „jazykovom strome“ vidíte aspoň približne, ako sú jednotlivé jazyky projektu RISE UP k sebe príbuzné. Keby sme mali uviesť všetky jazyky a nárečia sveta, tento strom by bol obrovský a zamotaný, a až tak by neukázal celý príbeh.

V skutočnosti sa totiž jazyky navzájom ovplyvňujú oveľa viac, než by ste čakali: menia sa pod vplyvom susedov, priateľov, dokonca aj nepriateľov. Mnohé menšinové jazyky nasávajú do seba nové slová, melódiu reči alebo zvláštne výrazy aj od veľkých jazykov, a zároveň dávajú zo seba niečo späť. Preto je každý jazyk, obzvlášť ten malý, súčasťou živého jazykového ekosystému.

O počtoch hovorcov:

Aj počty hovorcov, ktoré sú na výstavných paneloch (a často aj v knihách), treba brať s rezervou. Položme si otázky: Kedy je už človek „hovorcom“ jazyka - keď rozumie, alebo až keď plynule hovorí? Má význam zaradiť aj tých, čo sa jazyk učia nanovo? Kto a ako týchto hovorcov počítal? Kedy to bolo? Aké otázky položili? A prečo vlastne niekto počty zisťoval?

Napriek tomu má zmysel vedieť, či jazyk má niekoľko stotisíc, tisíc, pár stoviek, alebo už len niekoľko desiatok ľudí. Taký rozdiel je v skutočnom živote naozaj cítiť.

MINDS & SPARKS

UNIVERSITY OF TARTU

universität wien

ESPRONCEDA INSTITUTE OF ART & CULTURE

YEN JEV

SOAS University of London

University of Roehampton London

Funded by the European Union

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or European Research Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

Upozornenie: Projekt RISE UP sa snažil informácie aj pravopis dať čo najpresnejšie. Ak si myslíte, že niečo by sa dalo upraviť, dajte vedieť – povedzte personálu výstavy alebo nám napíšte cez našu stránku.

Miralh deth cèu – Zrkadlo neba

O jazyku a komunite:

- Aranese (po aránsky Aranés) je odroda **okcitánčiny**, ktorá sa vyvíjala celé stáročia v údolí Val d'Aran vysoko v Pyrenejach. Administratívne patrí toto údolie ku Katalánsku v Španielsku, no jazykovo je späté s Gascony a kultúrne so zvyškom Occitánie vo Francúzsku. Až do výstavby tunela Vielha v roku 1948 bolo v zime jednoduchšie dostať sa sem z Francúzska než z iných častí Španielska. Politicky sa však Val d'Aran väčšinou viazal ku Korune katalánsko-aragónskej výmenou za zmluvy, ktoré mu umožňovali zachovať si tradičné rodové a obecné samosprávy. Za to platili „Galín Reiau“ naturálnu daň v obli.
- Podľa najnovších odhadov dnes hovorí aránsky približne 3 000 až 6 000 ľudí. Aranese patrí do gaskonskej vetvy okcitánčiny a vedú sa diskusie, ktoré okcitánske nárečia možno už považovať za samostatné jazyky. Val d'Aran je už celé stáročia ohniskom viacjazyčnosti. Mnohí miestni ovládajú až päť jazykových variet: aránčinu, katalánčinu, španielčinu, francúzštinu a angličtinu a podľa potreby medzi nimi prepínajú. Jazykové prostredie obohacujú turisti, migrantské komunity z Latinskej Ameriky, Európy aj celého sveta.
- Po začlenení do provincie Lleida (1834) Val d'Aran postupne stratil všetky zostávajúce privilégia, najmä počas dvoch republík a dvoch diktatúr (Primo de Rivera a Franco). Istá miera samosprávy sa vrátila až po uznaní „hecho diferencial“ („odlišujúca skutočnosť“) v roku 1979. Kľúčovým momentom bolo prijatie Zákona o Arane katalánskym parlamentom v roku 2015, ktorý uznal jeho „okcitánsku národnú realitu“ a štatút.
- Miestne iniciatívy na záchranu a posilnenie jazyka prinášajú výsledky: od roku 2008 stúpol počet ľudí, ktorí vedia po aránsky čítať o 14,1%, písať o 11% a hovoriť o 3,2%. Aranese sa vyučuje v školách, má status úradného jazyka Val d'Aran a miestna kultúra žije, resp. vysiela sa aránske rádio, vychádzajú knihy a časopisy.

Jazykový status?

Španielsko ratifikovalo Európsku chartu regionálnych alebo menšinových jazykov (ECRML), Francúzsko ju podpísalo, ale neratifikovalo. Okcitánčina má v Katalánsku postavenie úradného jazyka, vo Francúzsku nie. Podľa UNESCO Červenej knihy ohrozených jazykov sú všetky známe nárečia okcitánčiny ohrozené, štyri z nich vážne ohrozené (Auvergnat, Gaskončina, Languedocien, Limousin, Provensal a Vivaro-alpské).

© Elisa Salomón Romero

Vedeli ste, že...?

Každý rok na Svätého Jána (23. jún) sa vo Val d'Aran konajú „Hèstes deth huec“ – Oslavy ohňa. Zahŕňajú Era Crema der Haro v Les a Era crema deth Taro v Arties. V Les sa večer podpáli požehnaný jedľový kmeň (viac ako 11 metrov) na námestí Haro, znie hudba, tancuje sa a hádžu sa ohnivé „halhes“ vyrobené z brezovej kôry. O 29. júna mladomanželia ozdobia budúcoročný strom kvetinovými vencami a prosia o plodnosť. V Arties sa horiaci kmeň ťahá k radnici a odvážlivci skáču cez dohasínajúce plamene. Tieto oslavy boli v roku 2015 zapísané do Zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO.

O umelcovi: Ricard Novell (Barcelona, 1961)

„Hoci som sa narodil v meste, moje detské spomienky sú vždy späté s prírodou. Po prvý raz som navštívil Val d'Aran, keď som mal len rok. Stanovali sme pri rieke Garonne. Keď sa rozplynuli oblaky, uvidel som zvoncu v Betlan a neskôr aj v Montcorbau – a odvtedy je toto miesto súčasťou môjho života. Od roku 1984 tu žijem a mám šťastie, že môžem jeho podstatu cítiť každý deň. Ako dieťa som rád kreslil, no ceruzku som poriadne chytil až koncom 90. rokov. Od roku 2001 som vystavoval po rôznych častiach Pyrenejí, vytvoril množstvo ilustrácií prírodného a kultúrneho dedičstva pre informačné panely. V rokoch 2009 a 2013 som vydal malého turistického sprievodcu „Camin Reiau“ aj mapu Val d'Aran so zbierkou miestnych legiend. V roku 2020 vyšla kniha *Un viatge fantastic a traci de creion. Es pòbles dera Val d'Aran*, ktorej už vyšiel piaty náklad a bola preložená do francúzštiny a aránčiny.“

Oblúbené príslovie Ricarda Novella:

„Montcorbison capèth, londeman dia bèth“ — keď má hora Montcorbison „klobúk“ z oblakov, nasledujúci deň bude krásny.

Ako kontaktovať:

Voices of Community:

1. <https://www.visitvalaran.com/en/>
2. <https://www.conselharan.org/>
3. <https://www.institutestudiaranesi.cat/>

4. <https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/occita/expo-aranes/full-sala-ENG.pdf>
5. https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/dadesestudis/altres/arxiu/dossier_eulp-2018_aranes.pdf
6. Costa, J. (2023). A materialist take on minoritization, emancipation, and language revitalization: Occitan sociolinguistics since the 1970s. *Journal of Sociolinguistics*, 27, 327–344. <https://doi.org/10.1111/josl.12618>

Jazyk, v ktorom dýcha história Balkánu

O jazyku a komunite:

- Aromunčina (Armăneashti/Armăneasche/Rrămănesht) Aromanian (Armăneashti / Armăneasche / Rrămănesht) alebo vlachčina – je jazyková odroda, ktorá sa formovala v rôznych oblastiach a mestách Balkánu. Dnes sa hovorí v takzvaných „jazykových ostrovoch“ (Sprachinseln) v Albánsku, Bulharsku, Grécku, Severnom Macedónsku, Srbsku a Rumunsku, a tiež v diaspóre po celom svete..
 - Takéto rozptýlenie má svoje historické dôvody: stáročia hranice nakreslili a prekresľovali mapu regiónu a s nimi prichádzali presídľovacie politiky. Aromani boli známi svojím pohyblivým spôsobom života ako pastieri transhumanti putovali sezónne so stádami do rôznych krajov, až kým štátne hranice tieto cesty neuzavreli. Aj aromanskí obchodníci cestovali naprieč územiami, kým im to okolnosti dovolili.
 - Z jazykovedného hľadiska patrí aromančina medzi novolatinské jazyky, konkrétne do východnej (balkánskej) románskej vetvy. Odhaduje sa, že dnes má približne 80 000 – 200 000 hovorcov. Aromančina do seba prijala (a stále prijíma) viac prvkov z jazykov susedov či bývalých panovníkov, než jej najbližší príbuzný dakorumunčina (bežnejšie známa ako rumunčina). Podobný vývoj zaznamenali aj príbuzné avážno ohrozené jazyky istrorumunčina a meglenorumunčina.
- Keďže Aromani žijú vo viacerých krajinách, ich jazyk a životné podmienky silno ovplyvňuje politika každého štátu. Najčastejšie sa aromančina používa doma a v komunite, jej prítomnosť na internete však rastie. Existuje viacero návrhov pravopisných štandardov - Ten, ktorý sa postupne presadzuje, vzniká priamo vo vnútri online komunity. Aj tak však pravopis nie je jednotný. V prieskume RISE UP bola aromančina tou jazykovou varietou, ktorá bola „najbližšie srdcu“ až 90,5% opýtaných.

Jazykový status?

Srbsko a Rumunsko ratifikovali Európsku chartu regionálnych alebo menšinových jazykov (ECRML), no Aromani tam nie sú uznaní ako etnická ani jazyková menšina. Albánsko, Bulharsko a Grécko Chartu nepodpísali; z týchto troch len Albánsko uznáva Aromanov ako etnickú menšinu. Výučba i cirkevné obrady v aromančine sú v Albánsku možné, ale chýva im finančná a inštitucionálna podpora. Severné Macedónsko Chartu podpísalo, ale neratifikovalo; oficiálne uznalo aromanskú menšinu už v roku 1991. Od roku 2006 je aromančina spoluúradným jazykom mesta Kruševo, dá sa používať na súde a vo vyučovaní. Podľa Atlasu ohrozených jazykov UNESCO je aromančina „rozhodne ohrozená“, podľa Endangered Languages Project „ohrozená“ a podľa Ethnologue „vitálna“ (t. j. stále aktívne používaná v komunite).

© Zoran Kardula

Vedeli ste, že...?

Podobne ako vo viacerých krajinách západnej Európy pri pečení „King Cake“, majú aj Aromani svoju zimnú tradíciu - do chleba alebo koláča sa zapečie minca. Ten, kto ju nájde, bude mať šťastie počas celého budúceho roka. Obvykle sa tento chlieb podáva 1. januára (na sviatok sv. Bazila), na Zjavenie Pána (Traja králi) alebo na Vianoce. Názvy a podoby sa líšia podľa krajiny: v aromančine plătsinta, v Grécku vasilopita, v Srbsku česnica, v Albánsku kulaç alebo pite, v Bulharsku banica, v Severnom Macedónsku maznik, plătsinta alebo baklava.

O umelkyni, Teano Cardula (Skopje, 1997)

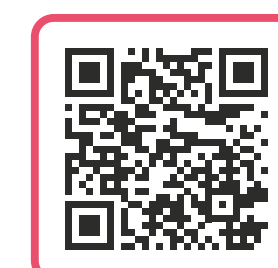
„Som 27-ročná grafická dizajnérka zo Severného Macedónska, neustále hľadám tvorivé riešenia pre vizuálne výzvy. Študovala som na University of Sunderland a už viac ako šesť rokov sa venujem najmä sociálnemu dizajnu a projektom, ktoré podporujú feminizmus, sociálnu rovnosť a práva LGBTIQ+ a menšinových komunít. Ako príslušníčka aromanskej menšiny som takmer pred dvoma rokmi spoluzaložila združenie TYCHE/TIHE, ktoré propaguje aromanskú kultúru. Som jednou z mála mladých hovorcov aromančiny v Severnom Macedónsku a aktívne pracujem na tom, aby sa tento jazyk a dedičstvo zachovalo.“

Oblúbené príslovie Teano Cardula:

„Gura adarã – gura aspardze“ – „Ústa tvoria – ústa kazia.“

Ako kontaktovať:

Voices of Community:

1. The RISE UP Project with a Focus on Cross-Border Aspects of the Use and Position of Aromanian / Eva Duran Eppler, Gisela Hagmair, Violeta Heinze, Marie-Therese Sauer // Vulnerable and Endangered Languages in Europe / [ed. Annemarie Sorescu-Marinković, Mirjana Čorković, Mirjana Mirić] - ISBN 978-86-7179-127-4. - (2025), p. 23-60.
2. Sorescu-Marinković, A., Dragnea, M., Kahl, T., Njagulov, B., Dyer, D. L., & Costanzo, A. (Eds.). (11 Mar. 2021). The Romance-Speaking Balkans. Leiden, Niederlande: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004456174>
3. Gardani, F., Lopocar, M., & Giudici, A. (2021). In and Around the Balkans: Romance Languages and the Making of Layered Languages. Journal of Language Contact, 14(1), 1-23. <https://doi.org/10.1163/19552629-14010001>

4. Ntasiou, E. (2017) Aromanian Language and differentiated geographic varieties A teaching approach problems and propositions. Proceedings of the 21st FEL Conference 19 – 21 October 2017. Foundation for Endangered Languages
5. https://wiki.mercator-research.eu/languages/romanian_in_the_balkans
6. <https://farsharotu.org/>

Chorvátčina, ale inak

O jazyku a komunitě

- Burgenlandská chorvátčina (gradišćanskohrvatski) je jazyková varieta, která sa vyvinula v historickom západnom Uhorsku, ktoré dnes zahŕňa predovšetkým rakúsky Burgenland, a to po prisťahovaní Chorvátov v 16. storočí. Veľká komunita burgenlandských Chorvátov žije vo Viedni, menšie skupiny sú v Maďarsku, na Slovensku a v Česku. Tento jazyk sa používa cez štátne hranice, v prostrediach, kde sa stretávajú rôzne kultúry a jazyky.
- Burgenlandská chorvátčina patrí k slovanským jazykom, konkrétne k čakavsko-dialektovej vetve chorvátčiny. Odhady hovoria o 30 000 až 65 000 hovorcov (v samotnom Burgenlande je podľa posledných údajov približne 19 000 hovoriacich). Rozdiel medzi chorvátskymi nárečiami spoznáte aj podľa toho, ako povedia „čo“: ča, kaj alebo što – práve „ča“ je typické pre čakavčinu, ktorá dominuje aj medzi burgenlandskými Chorvátmi, no v jazyku nájdete aj prvky ostatných dvoch hlavných nárečí. Zachovalo sa v ňom množstvo archaických výrazov a štruktúr, ako aj prevzaté slová zo susedných jazykov (nemčina, maďarčina). Jedinečný je aj prízvukom a melódiou reči zvukovo sa od štandardnej chorvátčiny rozlišuje.
- „Jazykové ostrovy“ burgenlandských Chorvátov vznikli vďaka niekoľkým vlnám migrácie z Chorvátska a Bosny v 16. storočí. Väčšinou šľachtici presúvali poddaných zo zničených území po osmanských vpádoch na zdevastované a vyludnené panstvá na severe.
- Za posledných sto rokov veľa Burgenlandských Chorvátov hľadá prácu mimo svojich dedín a dochádza najmä do Viedne. Niektoré dvojjazyčné dediny ožívajú novými obyvateľmi z iných jazykových skupín. Hoci existuje niekoľko materských škôl, škôl, novín, rádii a TV relácií, mladých hovorcov jazyka je čoraz menej. Pre mladú generáciu má veľký význam Dan Mladine („Deň chorvátskej mládeže“), ktorý každý september organizuje Hrvatski akademski klub. Festival spája mladých hovorcov burgenlandskej chorvátčiny z rôznych krajín. Dôležitou oporou je niekoľko kultúrnych spolkov aj katolícka cirkev; každoročne tiež prebieha púť Burgenlandských Chorvátov do Mariazellu.

Jazykový status?

Rakúsko, Maďarsko, Slovensko aj Česko ratifikovali Európsku chartu regionálnych alebo menšinových jazykov (ECRML).

Burgenlandská chorvátčina je úradným jazykom v Burgenlande až po zásahu ústavného súdu v roku 1990. Štandardizovaná podoba vznikala nezávisle od štandardnej chorvátčiny. Rakúsko uznalo Burgenlandských Chorvátov za „autochtonnú“ menšinu už štátnou zmluvou z roku 1955.

© Hrvatske Novine

© Marktgemeinde Stinatz

Vedeli ste, že...?

V dedine Stinatz/Stinjaki sa slávi špeciálna svadba – Stinjačka svadba. V tejto bohatej svadobnej tradícii vedú nevestu a ženicha posnašnica (ružovo-sukňová družička s vencom) a stačilo (mladý s klobúkom s pávimi pierkami a kvetmi) do miestneho hostinca, kde sa spievajú a tancujú burgenlandsko-chorvátske piesne v miestnom nárečí. Stinjačka svadba bola v roku 2020 zapísaná do Zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO

O umelkyni, Viktoria Ratasich (Oberpullendorf, 1997, žije vo Viedni):

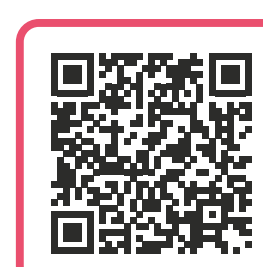
„Feminist Cross Stitch Club“ vedie Viktoria Ratasich, ktorá študuje výtvarné vzdelávanie na Akadémii výtvarných umení vo Viedni. Vo svojej tvorbe sa venuje najmä feminizmu, jazyku a spoločenským témam, často s využitím sociálnych médií. Jej najväčšou inšpiráciou je rozmanitosť ľudí a pohľadov okolo nej. Feminist Cross Stitch Club vznikol v roku 2020 v rámci jej diplomovej práce; odvtedy organizovala sériu workshopov. V roku 2023 získala cenu „Mini METRON“ od Hrvatského centra za mladé talenty v oblasti umenia a v marci 2024 získala ocenenie „Burgenländerin-Award“ za umenie a kultúru.

Oblíbené příslovie Viktorie Ratasich:

„perje speci – onda reci“ — „najprv upeč, potom hovor“
(alebo: „dvakrát meraj, raz rozprávaj“).

Ako kontaktovať:

Voices of Community:

1. Tyran, Katharina. (2022) The Croatian minority in Austria and their language. EJM Europäische Journal für Minderheitenfragen, Band 15, Dezember 2022, Heft 3-4. <https://doi.org/10.35998/ejm-2022-00012>
2. Zorka Kinda-Berlakovich, Andrea. (2014) "Sprachensteckbrief Burgenlandkroatisch". Österreichisches Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung.
3. Krol-Hage, R. (Ed.), Schukking, A.F. (Ed.), Thomas, K. (Ed.), Robinson-Jones, C. (Ed.), & Tyran, K. (2022). Croatian: The Croatian language in education in Austria-2nd. (2nd ed.) (Regional Dossier series). Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.

4. Hentges, G. (2009). „Brücken für unser Land in einem neuen Europa“? In: Butterwegge, C., Hentges, G. (eds) Zuwanderung im Zeichen der Globalisierung. VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-531-91513-5_10
5. <https://www.hrvatskicentar.at/>
6. Zsivkovits, Elisabeth (2017). Ausgewählte Medien der burgenlandkroatischen Kultur und deren Auswirkungen auf die burgenlandkroatische Volksgruppe im Burgenland. Universität Wien <https://theses.univie.ac.at/detail/40747>

Reclaiming a Celtic Language

O jazyku a komunite:

- Cornish (Kernewek/Kernowek) je keltský jazyk, ktorý sa vyvíjal v regióne Kernow/Cornwall, juhovýchodného vojvodstva Spojeného kráľovstva, kde vysoké útesy odolávajú vetrom Atlantiku. Cornish je jediným jazykom v projekte RISE UP, ktorý je „obnoveným jazykom“ (reclaimed language). Menšie komunity hovoriace po kornišsky žijú aj v Londýne, Cardiffe či v rôznych kútoch sveta. Patrí do juhozápadnej britónskej vetvy keltských jazykov. Cornwall bol oficiálne uznaný ako jedna zo šiestich keltských krajín Pan-Celtic Congressom v roku 1904, najmä zásluhou Henryho Jennera.
- Najživší bol jazyk v období strednej korništiny (približne 1200–1600 n. l.), keď ním hovorilo asi 39 000 ľudí. Pokles prišiel po tzv. Prayer Book Rebellion v roku 1549 – potlačenie povstania kornišských odporcov povinného Anglikánskeho modlitebného knihovníka (Book of Common Prayer) viedlo k smrti asi 4 000 ľudí rukou armády kráľa Eduarda VI. Úpadok pokračoval kvôli absencii prekladu Biblie do cornish (prvý úplný preklad až v roku 2011), chýbajúcemu jednotnému písmu, migrácii a oslabeniu vzťahov medzi Cornwallom a Bretónskom.
- Na tzv. dasserghyans Kernowek (Obnovenie kornišského jazyka) sa podieľali viacerí jazykovedci a aktivisti, mnohí prijímali keltské básnické mená, ako, napríklad, Robert Morton Nance („Mordon“ – Vlna mora) na znak solidarity s keltskou identitou. Asi 70 % novej slovnej zásoby čerpá z dokumentov neskorej a strednej korništiny, približne 25 % tvoria prevzaté alebo adaptované slová z waleštiny a bretónčiny a zvyšok z angličtiny (okrem historických výpožičiek z latinčiny či gréčtiny).
- Podľa sčítania ľudu v roku 2021 sa 563 ľudí označilo za hovorcov kornišského jazyka, pričom prieskum z roku 2018 uvádza, že viac než 3 000 ľudí má aspoň základné konverzačné schopnosti. V roku 2010 UNESCO preklasifikovalo Cornish z „vyhynutého“ na „kriticky ohrozený“. Ako poznamenal Nance: „Jedna generácia postavila cornish na nohy. Ďalšia ho má naučiť kráčať.“

Jazykový statuss?

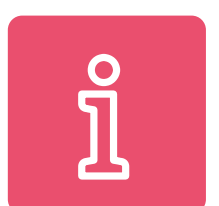
Spojené kráľovstvo ratifikovalo Európsku chartu regionálnych alebo menšinových jazykov (ECRML). Cornish bol pod Chartu oficiálne zahrnutý v roku 2002 a v roku 2014 získal status menšinového jazyka. Jeho rozvoj podporuje Cornwall Council, najmä Akademi Kernewek, Cornish Language Office, Cornish Language Board a viaceré komunitné a grassroots iniciatívy. Vydávajú sa knihy a filmy v cornish, rozvíja sa bohatá hudobná a umelecká scéna, jazyk sa vyučuje v školách. Štandardizovaná písaná forma (SWF) sa používa od roku 2008.

Vedeli ste, že...?

Slávnou pochúťkou z Cornwallu je pasty. Je to pečené cesto plnené sladkými alebo slanými náplňami. Hovorí sa, že do pasty možno dať čokoľvek, a že diabol sa do Cornwallu nikdy neodvážil, aby sa náhodou neocitol vo vnútri.

Recepty siahajú do 13. storočia a typickým znakom je zvlnený, zvrásnený okraj cesta. Legenda vraví, že baníci držali pasty za tento okraj, aby sa vyhli prehltnutiu arzénového prachu z rúk, a potom ho odhodili ako pokrm pre banských škriatkov „knockers“.

O umelkyni: Lianne Wilson:

„Som kornišská umelkyňa, spisovateľka, poetka, aktivistka a tak trochu večný začínač nových projektov. Som queer, otvorene a hrdo. Žijem s chronickým únavovým syndrómom (CFS/ME) a úzkosťou. Pochádzam z mesačných ‚hôr‘ a trblietavých jám krajiny ílu (Clay Country, Kernow). Žijem v Cardiffe, kde som aj študovala. V roku 2023 som sa stala bardkou Gorsedh Kernow a prijala meno Niwlen Ster („hmlovina“). Tvorím v Kernewek, angličtine a občas aj troche waleštiny. Moju tvorbu ovplyvňuje hauntológia synthwave, detstvo 90. rokov a digitálny glitch.“

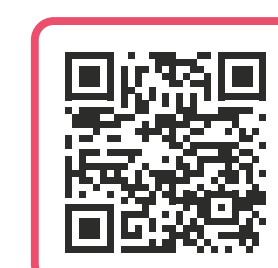
Za poéziu v cornish som trikrát získala cenu Gorsedh Kernow, publikovala som v rôznych zinových vydaniach a časopisoch. Časť mojej tvorby má podobu merchandise dizajnov, z ktorých predaj podporuje komunitnú vzájomnú pomoc. Chcem, aby Kernewek bol radikálny jazyk, v ktorom môže každý žiť celý svoj život, ak chce.“

Oblúbené príslovie

„An lavar koth yw lavar gwir:
Ny vynn nevra dos ‚vas a daves re hir;
Bes den heb tavas re gollas y dir.“
„Staré príslovie je pravdivé:
Príliš dlhý jazyk, príliš krátka ruka,
Kto nemá jazyk, stratí svoju zem.“

Ako kontaktovať:

Voices of Community:

1. Ferdinand, Siarl (2013) „A Brief History of the Cornish Language, its Revival and its Current Status“, e-Keltoi: Journal of Interdisciplinary Celtic Studies: Vol. 2, Article 6.
2. Sayers, D., Davies-Deacon, M., & Croome, S. (2019). The Cornish language in education in the UK. (2nd ed.) (Mercator Regional Dossiers). Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.
3. Mills, Jon (2010) Genocide and Ethnocide: The Suppression of the Cornish Language. In: Interfaces in Language. Cambridge Scholars, pp. 189-206. ISBN 9781443823999.

4. <https://www.cornwall.gov.uk/parks-leisure-and-culture/the-cornish-language/cornish-language-programme/cornish-language-office/>
5. <https://www.akademikernewek.org.uk/?locale=en>
6. <https://www.kesva.org/>

„Na hranici dvoch svetov“

O jazyku a komunite:

- Seto (Seto kiil') je miestna jazyková odroda, ktorá sa vyvinula v regióne Setomaa („Krajina Seto“). O ňom sa hovorí, že leží „katõ ilma veere pääl“ „na hranici dvoch svetov“. Kedysi bol Setomaa jednotným územím v cárskom Rusku, od roku 1918 patril k nezávislému Estónsku, no v roku 1944 bol rozdelený medzi dve sovietske republiky: približne 75 % pripadlo Ruskej SFSR a 25 % Estónskej SSR. Po obnovení nezávislosti Estónska (1991) rozdelenie zostalo, a keďže sporné úseky hranice neboli nikdy oficiálne ratifikované, kontakty medzi oboma časťami sú komplikované, najmä po ruskej invázii na Ukrajinu.
- Dnes sa odhaduje, že v Rusku žije asi 250 Seto, v Setomaa približne 4 000, a 25 000 – 30 000 ľudí v celom Estónsku, na Sibíri (kde vznikla komunita po migračnej vlne pred sto rokmi) a vo svete má aspoň čiastočnú znalosť seto. Zásadnú úlohu v identite Seto zohráva náboženstvo: na rozdiel od susedných Võro sú historicky pravoslávni (nie luteráni). Svoje sviatky slávia podľa „starého“ juliánskeho kalendára a jednou z najdôležitejších tradícií je spoločné stolovanie na hrobách predkov počas miestnych chrámových sviatkov.
- V minulosti, na rozdiel od luteránskej tradície ľudových škôl, iba málo mužov zo Seto dostalo vzdelanie (v ruštine) až pred sto rokmi sa sprístupnila verejná výučba v estónčine. Jazyk Seto bol preto predovšetkým ústny – poznanie sa odovzdávalo z generácie na generáciu rozprávaním. Tento „poklad“ začali od konca 19. storočia systematicky zbierať fínsky a estónski folkloristi a vznikol rozsiahly archív veršov, piesní a príbehov. Z éry národného obrodenia a túžby po vlastnom epose („eepose-igatsus“) vzišla aj legenda o Kráľovi Pekovi, ktorú do podoby setského eposu spracovala speváčka Anne Vabarna spolu s folkloristom Paulopriitom Voolainem.
- Vrcholom dnešného ročného cyklu je Kuningriigi päev („Deň kráľovstva“), na ktorý každoročne príde približne 8 000 ľudí. V tento deň sa Setomaa symbolicky vyhlási za „kráľovstvo“, oslavujú sa remeslá a tradície a volí sa nový ülemsootska („hlavný hovorca“ a duchovný líder), ktorý, podľa legendy, dostáva vo sne rady od Kráľa Peka.
- Od búrlivých 50. rokov 20. storočia zažívali setské dediny úbytok obyvateľov: tam, kde kedysi bolo až 30 hospodárstiev, ostalo len pár ľudí. Napriek tomu záujem o región a kultúru rastie, v roku 2021 otvorili prvú materskú školu so setským jazykom, mladí si obľúbili napríklad Leelo Singing Camp, a v posledných desaťročiach vyšlo viacero kníh v jazyku Seto.

Jazykový status?

Estónsko nepodpísalo Európsku chartu regionálnych alebo menšinových jazykov (ECRML) a Seto neuznáva ako samostatný jazyk. Štandardná estónčina vychádza zo severoestónskych nárečí, zatiaľ čo Seto (spolu s mulgičinou, tartuštinou a võročinou) patrí do južnoestónskej vetvy baltofínskych jazykov (podskupina ugrofínskych jazykov). Seto je najbližší jazyku Võro, no má osobitnú slovnú zásobu a výslovnosť ovplyvnenú ruštinou. Seto aktívne nadväzujú kontakty s inými ugrofínskymi komunitami v Rusku a Škandinávii a v roku 2017 Setská rada vyhlásila Seto za pôvodný národ.

© Kristin Kuutma

© VisitSetomaa

Vedeli ste, že?

Seto leelo je viac-hlasný spev so starobyľou veršovou formou, ktorý sa často spieva verejne v tradičných krojoch. Seto leelo bol v roku 2009 zaradený do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO. Prievodné skupiny tvoria prevažne ženy; dôležitou súčasťou je improvizácia a tvorba textov - každoročne na Deň kráľovstva korunujú najlepšiu autorku piesní na danú tému. V Obinitsa stojí trojmetrová kamenná socha od sochára Elmara Rebaneho, ktorá vzdáva poctu „Matkám piesní“, ženám, ktoré toto umenie udržali stáročia.

O umelkyni: Yyhely Hälvín (Põlva, 1993)

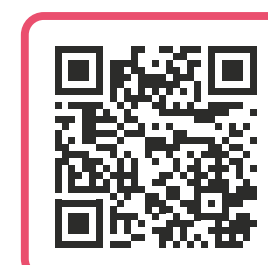
„Som vizuálna umelkyňa a učiteľka výtvarnej výchovy zo Setomaa, kde som prežila väčšinu detstva. Mystika a jedinečné prostredie tohto juhoestónskeho kraja mi zostali v srdci. Možno preto, že moja mama je miestna maliarka a remeselníčka, som sa od detstva čoraz viac ponárala do umenia. Po ukončení odboru animácie na Estonian Academy of Arts (2012, s vyznamenaním) ma začali zaujímať témy vzdelávania a na Tallinn University som získala magisterský titul v tejto oblasti. Rada kombinujem krásu s jemne macabro so záhadnými bytosťami z podvedomia. Experimentujem s grafikou, akvarelom, fotografiou, hlinou aj kožou. Pre mňa je dôležité niečo vrátiť komunite. Učenie detí nie je len o odovzdávaní vedomostí, ale aj o učení sa od nich. Preto som sa vrátila z mesta a teraz pôsobím v Põlve ako učiteľka umenia a zároveň si udržiavam „umeleckú dušu“.“

Oblúbené príslovie Yyhely Hälvín:

„Ar' harinõt, sõs põrgoh kah hää!“
„Keď si zvykneš, aj v pekle je dobre!“

Ako kontaktovať:

Voices of Community:

1. Kadri Koreinik: The Seto language in Estonia: An Overview of a Language in Context (2011) <https://phaidra.univie.ac.at/o:103768>
2. https://setoinstituut.ee/pdf/setomaa_unique_and_genuine.pdf
3. <https://www.visitsetomaa.ee/en>

4. <https://www.setomaa.ee/kogukond/en>
5. Robert Kaiser & Elena Nikiforova (2006) Borderland spaces of identification and dis/location: Multiscalar narratives and enactments of Seto identity and place in the Estonian-Russian borderlands, Ethnic and Racial Studies, 29(5), 928-958, DOI: 10.1080/01419870600813975
6. Kristin Kuutma. Creating a Seto Epic. (2004) Oral Tradition: 108-150.

Do každej komunity sme pozvali jedného umelca, aby vytvoril dielo, ktoré divákovi odovzdá myšlienku, obraz alebo pocit, ktorý by chceli zdieľať. Pýtali sme sa napríklad: „Čo by si chcel/a povedať vlastnej komunite?“ „A čo ľuďom mimo nej?“ A spolu sme nachádzali ďalšie a ďalšie otázky. V RISE UP sme sa naučili, že o jazykoch a komunitách je vždy čo objavovať, spoznávať a vyjadriť, a že je toho ešte kopec, čo nevieme. Prostredníctvom tejto výstavy sa stretávame, aby sme sa učili spolu a jeden od druhého. Poďme to zistiť spoločne.

Ste aj vy súčasťou života jazyka. Záleží na vás, či sa jazyk zachová, používa a vyvíja. Čo vám táto výstava hovorí? A čo by ste povedali vy nám? Príďte sa podeliť o svoju skúsenosť s tímom RISE UP!